

Beeldend kunstenaar Johan Clarysse Vijf ontkenningen over een schilder

Eric Bracke (Ons Erfdeel, 2007)

Woorden schieten tekort, of soms te ver, om kunstwerken te duiden. In het beste geval slagen we erin om het wezenlijke met metaforen, beschrijvingen en verwijzingen te omsingelen en af te tasten. Vasthouden lukt niet, de ziel van het werk ontglipt altijd weer. Een makkelijker manier om een kunstwerk of een oeuvre te karakteriseren, is zeggen wat er niet op van toepassing is. Sta me toe me vanavond van deze strategie van eliminatie en ontkenning te bedienen om de werken die hier aan de muur hangen te duiden. Met vijf negaties probeer ik nader tot de Vlaamse schilder Johan Clarysse (1957) te komen.

Eerste ontkenning

Een schilder die wijsbegeerte heeft gestudeerd loopt het risico dat zijn oeuvre als een filosofisch discours wordt gelezen. Zeker als hij op zijn doeken woord en beeld tegen elkaar uitspeelt, waardoor ze de aanschijn krijgen van semantische raadsels. Toch gebruikt Johan Clarysse zijn penselen niet om een filosofisch betoog te houden. Zijn studie filosofie heeft ongetwijfeld een stempel gedrukt op de manier waarop hij de werkelijkheid beschouwt. Maar uiteindelijk is het, zo zegt hij zelf, maar een van de vele elementen van zijn persoonlijke geschiedenis. Minstens even belangrijk is de liefde die hij op jonge leeftijd heeft opgevat voor de filmklassiekers van Hitchcock, Bergman, Fassbinder of de Chinese cineast Wong Kar-Wai. (Voor wie de laatste naam niet meteen kan plaatsen: Wong Kar-Wai kreeg tien jaar geleden als eerste Chinees de onderscheiding voor beste regisseur op het filmfestival van Cannes.)

Voorts zijn er in het leven van Clarysse nog meer gebeurtenissen die, zoals bij ieder mens, indrukken hebben achter gelaten en mee de weg bepalen die hij als kunstenaar opgaat. Ook zijn halftijds werk als psycholoog bij Tele-onthaal in zijn woonplaats Brugge voedt hem onrechtstreeks als kunstenaar.

Tweede ontkenning

Het oorspronkelijk beeld dat Johan Clarysse als uitgangspunt neemt voor zijn schilderijen is niet heilig. Hoewel hij op het eerste gezicht vlak en dun schildert, krijgt het proces van het schilderen, met al zijn grilligheden, toch zijn volle rechten. De schilder laat ruimte voor het toeval. Een dripping wordt niet automatisch weggewerkt en mag soms in het eindresultaat meespelen. En als Clarysse een vlak moet

overschilderen, laat hij vaak nog wat van de onderliggende partij doorschemeren. Schilderen is dus niet gedachteloos kopiëren; al doende neemt de schilder voortdurend intuïtieve beslissingen. Hij interpreteert, manipuleert, laat dingen weg, zet een schaduw wat sterker aan, verandert de kadrering,

Clarysse houdt ook van schilderen omdat het een fysieke handeling is met zijn eigen motoriek. De penseelvoering bepaalt mee het eindresultaat. Clarysse schildert in tonen, meestal bruine en grijze tinten. Op die manier creëert hij een zekere afstandelijkheid. Een bonte, neo-expressionistische schilderswijze zou in combinatie met de emotionele intensiteit van zijn beelden tot een over-statement leiden. Door vreemde tekstfragmenten over het beeld te plaatsen wordt de afstandelijkheid extra benadrukt en gaat ze vaak over in een gevoel van vervreemding.

Derde ontkenning:

Johan Clarysse is Francis Bacon niet. De Ierse kunstenaar schilderde zijn geliefde mannen alsof hij ze aan stukken wilde scheuren. Ook zijn zelfportretten zijn gekweld en hebben een sadomasochistische inslag. Zijn atelier, dat gereconstrueerd is in het museum in Dublin, zit door de driftige schilderwijze van de kunstenaar helemaal onder de kledders verf.

Dat is niet het geval in het atelier van Clarysse, die zijn schilderijen veeleer bedachtzaam opbouwt. De mensen die hij afbeeldt, treden ons - uiterlijk toch – ongeschonden tegemoet. Maar toch. Bacon zei dat hij niet abstract wilde schilderen omdat hij dan de wreedheid niet kon weergeven. Clarysse volgt hem daarin, zo blijkt uit de ontwikkeling van zijn oeuvre. Toen hij omstreeks 1993 voor het eerst met zijn werk naar buitenkwam, schilderde Clarysse abstract, op de grens met de figuratie. Omstreeks 1996 doken de eerste woord-beeldschilderijen op. De kunstenaar wilde in die periode iets aanvangen met de prangende ervaring na een bezoek aan het concentratiekamp Dachau nabij München. Clarysse kwam tot de conclusie dat Bacon gelijk had: wreedheid kun je in een abstracte beeldtaal niet tot uitdrukking brengen. Clarysse overschilderde archiefphoto's van het kamp met glacis zodat ze verzonken kwamen te liggen. Tegen deze achtergrond beeldde hij een teddybeer en andere voorwerpen af die geborgenheid symboliseren. Na de Dachau-reeks volgde de reeks Lentebeelden die gebaseerd was op Japanse erotische prenten of Shunga (shunga betekent lente en is in Japan een eufemisme voor seks). Pas met de reeks Inside-Outside van eind de jaren negentig doken de filmstills op met acteurs die op een expressieve manier emotie tonen. Daartegenover plaatste Clarysse aanvankelijk monochrome vlakken en later woorden en one-liners. In latere werken zijn behalve filmbeelden ook beelden uit magazines en

eigen foto's het uitgangspunt voor schilderijen.

Vierde ontkenning:

Johan Clarysse is Edward Hopper niet. Maar toch. Sommige werken van Clarysse baden in de vervreemdende, desolate sfeer die zo eigen is aan Hopper. Net als Hopper creëert Clarysse narratieve beelden die om invulling door de kijker smeken. Het schilderij is een resonantieruimte die de kijker uitnodigt om het verhaalfragment aan te vullen. Wat is er aan voorafgegaan, hoe zijn de relaties tussen de personages? vraagt de kijker zich af. In het schilderij siddert iets na van wat gebeurd is maar niet wordt getoond.

Tussen haakjes: hebt u er al opgelet dat Hopper meestal geen vensterglas schildert. In zijn ramen zit meestal geen glas, hij laat ons zo naar binnen kijken. Ook de verhoudingen van zijn figuren zijn niet altijd correct, maar daarom is hij nog geen slechte schilder. Wel integendeel, hij is een grote meester. Of zoals de toenmalige paus van de kunstkritiek, Clement Greenberg, het in 1946 formuleerde: 'Hopper simply happens to be a bad painter. But if he were a better painter, he would, most likely, not be so superior an artist.'

Ook Clarysse streeft niet de ultieme illusie van het realisme na, het is niet zijn eerste zorg om zijn beelden net echt te laten lijken. In plaats van op de virtuoze weergave concentreert hij zich op een suggestief tafereel dat de verbeelding in werking zet.

Vijfde ontkenning

De beelden met woorden op de doeken van Johan Clarysse zijn geen reclameboodschap. Maar toch. Clarysse gebruikt sterke, directe beelden uit films en foto's uit andere media die de aandacht trekken door de emotie die ze uitdrukken of suggereren. Net als in de reclame dus. Hij combineert ze met zorgvuldig over het beeld geplaatste woorden zodat een spanningsveld ontstaat. Anders dan in de reclame en bij affiches zijn beeld en woord bij hem niet complementair. De woorden verduidelijken niet, integendeel ze zaaien verwarring door hun weerbarstige, moeilijk te plaatsen relatie met het beeld. Het beeld dat op het eerste gezicht van een banale helderheid is, wordt in combinatie met de woorden complexer en gelaagder en roept bij de kijker de drang op om verbanden te zoeken.

De kunstenaar gebruikt de strategieën uit de reclamewereld dus op een oneigenlijke manier. Zijn boodschap is onduidelijk en laat de kijker zelfs vaak beduusd achter. Dat kwam ook duidelijk tot uiting in een afficheproject in Roeselare. In volle verkiezingstijd verspreidde hij een duizendtal affiches van het (geschilderde) hoofd van een schreeuwende jongeman en van een al even woedende jonge vrouw. Over het gezicht

van de man stonden de letters 'Joh.7' gedrukt en over het vrouwengezicht 'Matt.5'.

Recente schilderijen dragen een ander woord met een bijbelse connotatie: 'Handelingen'. Bij de reeks 'Alle Lust will Ewigkeit' zijn het zinnnetjes, zoals de bedrieglijk eenvoudige 'Lastige Vragen' uit het dagboek van Max Frisch. In een uitzonderlijk geval staat een fragment van een songtekst van Frank Zappa cursief over het beeld geschreven. Naar een sleutel om deze enigmatische beeld-woordschilderijen te ontsluiten, kan men lang zoeken. Er is niet één mogelijke interpretatie. Het terrein ligt open voor de beschouwer.